

stupida mente nugati sunt, sed potius vere corpus et sanguis Christi. » Pergit adhuc philosophari: « Quandoquidem vero, » inquit, corpus ex terra existit, ex terra autem panis et vinum; quomodo non est alius ausus dicere: *Caro mea vere est cibus, sanguis meus vere est potus* (Joan., vi, 56)? Nempe, quia nullus est creator terræ, nisi hic: nullius est creatura, nisi Filii Dei. Idcirco dixit: *Hoc est corpus meum*: mea enim, et non alterius, est creatura terræ. Omnes enim post terram geniti sunt, corpus a me accipientes; ego vero ante terram, a nullo hanc accipiens: ex hac corpus, id est, ex mea creatura accipi, sumens carnem. Ex meo igitur propono vobis charisma. Ex terra vobis panis ad edendum existit: terra vero creatura mea est: ex terra similiter existit corpus, et hæc mea massa. Ex unione igitur, qua unitus sum, sanctus cum terreno, do panem et vinum, jubens esse corpus meum et sanguinem. »

III. « Etenim si Abraham, aut alius quispiam ex justis ac sanctis dixisset: *Caro mea est cibus, et sanguis meus potus*, valde mentiri ausus esset, aut si dixisset, *hoc est corpus meum, hic est sanguis meus*: non enim hoc ipsius, sed alterius esset substantia, neque manducata vitam manducantibus præberet. Siquidem quod non habet verbum vivens unitum cum corpore, quod fuit terrenum, ad æternam vitam edentes non adduceret. Christus ergo proprium corpus et sanguinem dedit credentibus, immisso eis vitali pharmaco divinitatis. Deinde subjungit: *Ἄρτον γούν λέγων τήν σάρκα καὶ οἶνον τὸ αἷμα, ἐπαίδευσεν ἡμᾶς εὐλόγως ἐκ γῆς εἶναι τὸ σῶμα*. Id est: cum igitur eam, quæ caro est, vocat panem, et eum, qui sanguis, vocat vinum; docuit nos convenienter rationi, ex terra esse corpus similiter et panem, et unius generis substantiam in corpore et pane. »

IV. « Cæterum panis communis ex terræ cultura elaboratus, etsi caro quædam terræ est, tamen vitam æternam præbere non promittit, sed breve solatium præsentibus tribuit, cito eo extincto sine divino spiritu. Panis vero in beata Christi terra virtute divinitatis unitæ confectus, solo gustu immortalitatem homini affert. Mysticus enim panis cum benedictionem patris habeat inseparabilem, illam dico, quæ in corpore et sanguine ejus facta est, unit comedentem corpus Christi, eumque membra Christi efficit. Ut enim charta vim, quam per litteras magistri accepit, discipulo tradit, et per eam cum magistro illum unit: sic corpus quod ille panis mysticus est, et sanguis,

qui illud vinum, immortalitatem Intemeratæ divinitatis participantem tribuunt *αὐτόθεν*, id est, e suo, sive ex se ipsis; et per eam ad mansionem incorruptibilem creatoris reducunt. Caro enim Salvatoris manducata non corrumpitur (1) nec sanguis hic potatus consumitur: quin potius qui edit, ad incrementum virium venit; qui vero editur, consumi non potest: quia omnis consumptio ratione quadam naturæ cognata est. »

Hoc ipsum fragmentum indefessus et doctissimus D. Pater Dominicus Schrammius in tomo vi Analysis operum SS. patrum et scriptorum ecclesiasticorum typis Augustanis 1784, a pag. 418-420, reimprimi curavit, omissis tamen Gallandianis notis ex Allatio, Zacharia Cretensi et Lequienio depromptis. Cæterum optandum esset, ut integrum Macarii Magneti *Apocriticorum* opus publici aliquando juris fieret; sperandum quippe esset, ex scriptoris vetustissimi documentis fidei orthodoxæ atque disciplinæ ecclesiasticæ lucem magnam fore adfundendam. Elapso equidem sæculo cl. Albertinus et hoc opus vellicavit, ipsiusque auctoris ætatem et veritatem inficiatus est (2) his verbis: « Verum, inquit, ad populum phaleras. Quis enim veterum, immo etiam recentiorum per novem aut decem sæcula Magnetis hujus, vel quoad nomen tantum meminerit? Fictitius prorsus auctor est, aut saltem novus aliquis ac nuperus Græculus, cujus scriptorum certitudo tota est penes Turrianum exigui iudicii virum, fideique valde suspectæ. Et audent adversarii absque verecundia ejusmodi quisquilias pro veterum monumentis in medium adducere. Prohi Dei atque hominum fidem. » Verum quam temerarium fuerit Albertini hac de re iudicium, et perdoctus Caveus observat, et ex hucusque dictis abunde constat (3).

(1) *Caro enim Salvatori smanducata*. Græca hujus loci exhibet Allatius in *Exercit. contra Creyghthonum*, p. 565. Οὐτε σὰρξ τοῦ Σωτῆρος τρωγομένη φθίρεται, οὔτε ἐξαναδίσχεται τὸ αἷμα πινόμενον, ἀλλ' ὁ τρώγων μὲν εἰς αὐξήσειν θείων δυνάμεων αἰσεται, τὸ δὲ τρωγομένον ἔστιν ἀδαπάνητον, ἐπειδὴ τοῖς ἀδαπάνητου φύσεως λόγῳ τοῖς συγγενέσι ὑπαρχει καὶ ἀχώριστον. « Neque vero caro Salvatoris manducata corrumpitur, neque sanguis potatus consumitur: sed qui edit, divinis virtutibus augetur; quod vero editur, consumi non potest: quoniam rei consumptibili naturæ cognatum quodammodo est, minime ab ea separabile. » Eadem ex Allatio repetit Lequienius, loc. cit., p. 275.

(2) Albertin., *de Sacram. Eucharist.*, lib. II, p. 400.

(3) Cave, *Hist. litter.*, t. I, 135.

DE ARNOBIO AFRO NOTITIA HISTORICA.

SYNOPSIS.

I. *Arnobius Siccæ in Africa rhetor clarus sub Diocletiano. Ethnicæ superstitioni addictus, divinitus ad christianam religionem vocatur.*

II. *Locus hieronymianus de Arnobio expenditur.*

III. *Quo tempore libros VII adversus gentes consecravit.*

perit, inquitur. Id vero contigisse anno ccciv aut A
insequente, ex ipso auctore ostenditur.

IV. Operis arnobiani pretium exponitur. Multo lu-
culentius ethnicam superstitionem impugnasse, quam
christianam veritatem docuisse auctor existimatur.

V. De præcipuis operis editionibus. Præstantior
Lugduno-Batava, quæ tamen nævis mendisque haud
caret. Quid operæ in nostram adornandam collatum.

I. Discimus ab Hieronymo (*Hieron., de Vir. illustr.,
cap. lxxix*), Arnobium Siccæ, quæ Africæ mediter-
ranæe urbs erat, sub Diocletiano principe florentis-
sime rhetoricam docuisse: quo quidem tempore ido-
lorum cultui se fuisse addictum ipsemet deplorat his
verbis: « Venerabar, o cæcitas; nuper simulacra...
Nunc doctore tanto (Christo) in vias veritatis indu-
ctus, omnia ista quæ sint, scio: digna de dignis sentio
(*Arnob., adv. Gent., lib. 1, cap. 15*). » Quomodo
autem acciderit ut Christianam religionem amplecterer,
idem Hieronymus alibi sic tradit: « Arnobius
rhetor clarus in Africa... cum in civitate Siccæ ad
declamandum juvenes erudiret, et adhuc ethnicus ad
credulitatem somniis compelleretur, neque ab epi-
scopo impetraret fidem quam semper impugnaverat,
elucubravit adversus pristinam religionem luculen-
tissimos libros; et tandem velut quibusdam obsidibus
pietatis fœdus impetravit (*Hieron., in Chron. ad ann.
mcccclii, pag. 181*). Tanto igitur lumine donatus
fuit Arnobius, quin et somniis divinitus immissis adeo
perculsus, ut pristinam impietatem ejurarit verumque C
Dei cultum fuerit amplexus. Docet enim ille, Christum
« non per vana insomnia, sed per puræ speciem
simplicitatis apparere (*Arnob., adv. Gent., lib. 1, cap.
xvi*), adhuc suo tempore consuevisse: expertus id
nimirum, inquit Dodwellus, ipsemet scripsit auctor:
ut propterea vere dixerit se ab ipso Christo « doctore
tanto in vias veritatis fuisse inductum (*Dodw., Dis-
sert. Iren. n, § 57, pag. 199*). » Quid autem post-
hac egerit Arnobius, quove anno e vivis excesserit,
plane incompertum habemus.

II. Neque vero ex Hieronymi verbis modo recitatis
quisquam arguat, ad annum saltem cccxxvi, vitam
produxisse auctorem nostrum, propterea scilicet quod
illa proxime scripserit sanctus Doctor post notata
Constantini vicennalia, eodem Christi anno cccxxvi D
celebrata: siquidem ex iisdem verbis Hieronymianis
colligendum esset, eo ipso anno conversum fuisse ad
Christi fidem Arnobium, adeoque paulo ante suos
conscripsisse libros adversus gentes, quibus velut quibusdam
obsidibus pietatis fœdus impetravit: cum contra
manifestum sit ex eodem Arnobio, ut mox vide-
bimus, neque obscure præterea ex ipso Hieronymo
appareat (*Hieron., de Vir. ill., loc. cit.*), eos libros
imperante Diocletiano fuisse ab auctore perscriptos.
Quo igitur Hieronymus sibi constet, observandum in-
terest cum viro doctissimo (*Nourr., Appar. ad Bibl.
patrum, tom. II, pag. 283*), eo Chronici Eusebiani
loco non indicasse veram Arnobii ætatem doctorem
maximum. Nam in Chronico post notata ab Eusebio

Constantini vicennalia, ipse Hieronymus statim sub-
dit: « Huc usque historiam scribit Eusebius, Pam-
phili martyris contubernalis, cui nos ista subjeci-
mus. » Tum continenter: *Arnobius*, inquit, *rhetor*, etc.
Ne igitur Eusebii narratio abrumperetur, Hieronymus
verba de Arnobio, cujus nulla mentio apud illum epi-
scopum cæsariensem, superioribus Eusebianis suffe-
cerit: cum jam postea suam de eodem scriptore
sententiam in proprio *de Viris illustribus* opere mani-
festam ediderit.

III. Jam vero propius inspiciendum, quo demum
tempore Arnobius libros vii adversus gentes conscrip-
serit. In ejus itaque opere tres notationes compa-
rent, quarum duæ chronologicæ, tertia vero historica;
ex quibus quod quærimus, definiri, utcumque valeat.
Et primum quidem sic loquitur auctor: « Trecenti
sunt anni ferme, minus vel plus aliquid, ex quo cœ-
pimus esse christiani, et terrarum in orbe censi »
(*Arnob., lib. 1 adv. Gent., cap. 6*). Ubi trecenti anni,
ut cum Dodwello loquamur (*Dodw., Dissert. n Iren.,
§ 56, pag. 197*), si a xlii Augusti pro illorum tem-
porum chronologia supputentur, desinent in annum
ære vulgaris cccxviii. Deinceps vero Arnobiana ist-
hæc nobis occurrunt: « Ætatis urbs Roma cujus esse
in annalibus indicitur? Annos ducit quinquaginta et
mille, aut non multum ab his minus » (*Arnob., lib. II,
cap. 34*). Anno autem Urbis conditæ m. juxta pu-
tationem varronianam respondet ære vulgaris anno
ccxcvii juxta capitolinam vero incidit in annum Chri-
sti ccxcviii, ut proinde huc usque fere sibi concurs
videatur auctor. At cum priore in loco addat, *minus
vel plus aliquid*; in posteriore autem, *aut non multum
ab his minus*: hinc dubitatio suboritur, num utrobique
calculos accurate posuerit.

Posthabito itaque utroque caractere chronologico,
ad alium historicum qui certior esse videtur, propterea
recurrendum. Sic igitur prosequitur auctor: « Nostra
quidem scripta cur ignibus meruerunt dari? cur im-
maniter conventicula dirui (*Id., lib. iv, cap. 18*)?
Quæ sane verba scripserit Arnobius post annum
ccciii, quo Diocletiani persecutio sævire cœpit. « Tunc
enim, inquit Eusebius, *Ædes sacras* solo æquari
ac funditus subverti, *sacros divinarum Scripturarum
libros* in medio foro concremari, oculis nostris vidi-
mus (*Euseb., Hist. eccles., lib. viii, cap. 8*). » Atque
hanc veriore sententiam de tempore quo scribebat
Arnobius, primus omnium amplexus est Baronius
(*Baron., ad ann. 302, § 17*), quem deinde sunt as-
sectati Dodwellus (*Dodw., loc. cit.*), Pagius (*Pag.,
ad ann. 302, § 15*) alique, licet eam quodammodo
infirmare aggressus sit Tillemontius (*Tillem., Mem.,
tom. iv, pag. 767, not.*). Quamvis autem in hoc
postremo loco certius loqui videatur Arnobius, non est
tamen cur illum censeamus cum nonnullis viris eru-
ditis, in suis reliquis putationibus haud sibi constare.
Neque enim demum uno calami ductu integros
septem suos libros exaraverit auctor. Adeoque duos
priores perscribens, annos Urbis conditæ primum;
deinde vero annos ære christianæ, *plus aliquid, aut*

non multo minus probe putarit: accedens autem ad librum IV, quo reverbat diocletiana persecutio, no- tis certioribus scriptio- nis suæ tempus nobis prodiderit. Quibus positis, anno demum ccciv, aut forte in- sequente, integrum suum opus Arnobius perfecisse vi- detur.

IV. Nunc vero de operis Arnobiani pretio loqui placet cum viro erudito, in hanc ferme sententiam edisserente: « Reconditæ hoc sapientiæ prompta- rium quo insana gentium religio exploditur, vera confirmatur, omni laude majus est. Quis enim elo- quentiæ nervos, rationum pondera, exquisitas senten- tias cum perolvit, non abripitur in amorem et desi- derium tanti auctoris? Ubique triumphat florentissima ejus dictio, atque ipsi adeo gentiles suo jugulantur gladio. Calamus ille simul omnes tacentes gentilium deos perfodit, confecit. Verbo, Arnobius Afer adver- sus gentes, abstrusæ eruditionis auctor, subtilis, diser- tus, ingenio et facundia præstans, ethnicismi debel- lator fortissimus » (*Præfat. ad Arnob., edit. Lugd. Bat., 1651*). Hæc ille.

Quandoquidem vero Arnobius in suis septem libris conscribendis duplex sibi pensum absolvendum pro- posuerit, nimirum ut et falsam gentilium et veram christianorum esse religionem evinceret: multo lu- culentius ethnicae superstitionis impietatem impu- gnasse, quam christianæ fidei veritatem ostendisse visus est. Hinc sanctus Hieronymus: « Ego, » inquit (*Hieron., epist. lxi, al. lxxvi, ad Tranquill., § 2*), « Origenem propter eruditionem sic interdum legen- dum arbitror, quomodo Tertullianum, Novatum, Arnobium, Apollinarium et nonnullos ecclesiasticos scriptores, græcos pariter et latinos; ut bona eorum eligamus, vitemusque contraria, juxta Apostolum di- centem: *Omnia probate, quod bonum est, tenete* (1 *Thess., v, 21*). » Cæterum non adeo incompta fue- runt Arnobio christianæ religionis mysteria, quin recte de summis fidei capitibus disputarit; ut adver- sus nonnullos morosiores homines luculenter demon- strarunt viri doctissimi, Nourryus (*Nourr., Appar. ad Bibl. patrum, tom. II, pag. 290, 296 et seq.*), Ma- ranus (*Maran., Divin. D.-N. J. C., lib. III, cap. 4, § 5, et lib. IV, cap. 22, § 1, pag. 326, 534*), alii quos proinde consulere operæ pretium fuerit.

V. Sed ut de auctore demum ejusque opere ser- monem concludamus, ex uno superstite ms. codice bibliothecæ vaticanae, octingentis et amplius abhinc annis elegantiam characteris exarato; qui postea in re- giam bibliothecam parisiensem transit, curis Fausti Sabæi prodiit operis Arnobiani princeps romana edi- tio anno 1542. Hanc vero insecuta sunt complures, virorum eruditorum, Canteri, Ursini, Elmenhorstii, Stewechii, Heraldii aliorumque studio expolita. Omnium emendatissima existimatur, quæ Lugduni Batavorum, anno 1651, ex recensione viri celebra- rimi evulgata est, adjectis præterea integris omnium commentariis: ad quam postmodum exacta fuit pari- siensis anni 1666. Priorii et selectis aliorum notis adornata, operibusque Cypriani subjecta. Quamvis

A autem editio Lugduno-Batava reliquis enimvero præ- stantior jure habeatur, haud paucis tamen nævis typhothetarum vitio laborat, quin et alicubi verba in- tegra penitus omissa in ea deprehendas; quibus pro- inde mendis aliisque adhuc gravioribus scætet, quæ illam expressit parisiensis.

Ductore itaque potissimum Nourryo v. cl. qui libris arnobianis emaculandis illustrandisque operæ pluri- mum contulit (*Nourr., Appar. ad Bibl. patrum, tom. II, pag. 257-570*), editioni nostræ perpohendæ in- cubuimus, selectioribus eruditorum notis ad Arnobii textum imprimis emendandum comparatis, nostras qualescumque intextentes. Deinde quo auctoris lectio utilior in posterum contingeret, simulque tædium le- ctorum ac laborem allevaremus, arnobianos libros qui hactenus conjuncto continuatoque sermone pro- dierunt, nunc primum in capita seu sectiones distri- buimus; quarum analysim præterea in indice operi adjecto subjecimus. — Hactenus Gallandius. Sed jam de singulis editionibus cum Schœnemann videamus.

SÆCULO DECIMO SEXTO.

1545.

Romæ apud Franc. Priscianen. Florentinum, in-f°. *Arnobii Disputationum adversus gentes libri octo, nunc primum in lucem editi.* — In fine: Romæ in ædibus Francisci Priscianensis, MDXLII.

C Princeps hæc Arnobii editio debetur Fausto Sabæo Brixiano, bibliothecæ vaticanae tunc temporis custode, homine erudito et insigni imprimis versificatore, qui Francisco I, Gallorum regi, eam inscripsit epistola data Romæ et bibl. palatina, kalend. septembris MDXLII. Ex hac nonnulla delibare in lectorum com- modum juvat. Intelleximus enim a multis quidem de hac editione verba esse facta, ipsam autem paucissi- mis tantum visam, quod variis passim erroribus an- sam dedit. Præcipuam, quod cuiquam animadversa- tione dignum videri possit, profecto hoc est, quod *jure belli suum esse Arnobium dicit, quem scilicet e medta barbarie non sine dispendio et discrimine eri- puerit.* Quæ si attentius aliquando perpendas et ea simul memoria repotes, quæ de vita rebusque nostri tradita legimus, id innuere velle videtur, se Arnobii aliquemcumque unicum, ut postea apparuit, codi- cem in terris remotis, forte in germanicis vel belgi- cis oris deprehendisse ac in vaticanam bibl. intulisse. Nam quod ad primam hujus conjecturæ partem atti- net, sæpius in versiculis suis *populos truces et feros, mediamque barbariem crepat*, unde summo cum discrimine et labore et suis adeo sumptibus codices antiquos protulerit, quorum exquirendorum causa a Leone papa et ejus deinceps successoribus missus esset. Eumdem autem in vaticanam ab eo fuisse repositum, tum officii, quod ipsi incumberebat, rationes suadent, tum vero expressis Fulvii Ursini, ipsius quoque Ar- nobii editoris, verbis, epistola ante romanam alte- ram ad Gregorium XIII dedicatione inspersis, con- firmatur, quibus Arnobium primum e vaticana bibl.

in lucem prodidiisse testatur. Jam fuit aliquando Ludovicæ Carrionis hæc opinio (1), omnium deinceps doctorum hominum assensu comprobata, codicem Arnobii, qui in bibliotheca regia parisiensi extat, eum ipsum esse, ex quo Sabæum eum luci daret, quod, quæ sit in romana prima librorum illorum publicatione paginarum aliquot in alienum locum transpositio, tandem hoc in libro esse constat. Unde suspicatur codicem hunc una cum textu typis per Priscianensem ex scripto Francisco oblatum fuisse. Quod si recte ille conjecisse putandus est, ut probabile sit quoque hoc, quod alterius romanæ curator Fulv. Ursinus codicis, quo uteretur, mentionem nullam facit; jussu pontificis Pauli III hoc factum esse oportet. Certe codex regius ex omni inde tempore pro unico habitus, et tamquam tutissima critica arnobianæ regula, dignus iudicatus est, qui iterum atque iterum a viris doctis excuteretur. Sed ad Sabæum redeamus. Is igitur ita epistolam nuncupatoriam exorditur: « Jam dudum bonarum artium studiosi, qui me non vulgari amore prosequuntur, quotidianis expostulationibus et pene convicio infestarunt, quod cum studio litterarum et credulitati nostræ divinæ suffragari possem et deberem, in dies moras moris connecterem. In causa erat, quod Arnobium pristinae religionis—eversorem supprimerem et mihi vindicarem. Contra ego inferebam ipsum variis et multiplicibus mendis atque erroribus refertissimum, et multum mutatum ab illo qui fuerat quondam ora doctorum hominum subterfugere et rubore suffundi. Tum illi—omnem operam et studium in unum convenientes adhibuere, ut—integer et abstersus—in publicum prodiret: et quia ejus curatio in longum protraheretur (difficile enim erat multos diversis negotiis præpeditos ad horam præscriptam invenire et convenire), Hieronymus Ferrarius et Franciscus Priscianensis, viri doctissimi et ingenii et judicii perspicacissimi, emendandi et imprimendi Arnobium provinciam susceperunt; et ita feliciter sunt assecuti, ut illum a variis et enormibus vitiis atque erroribus vindicarint: tum elegantibus et pulcherrimis typis impressum in stadium produxerint, me vero a calumniis et molestiis absolverint. » Hæc ille. Ex quibus facile unusquisque componere potest, quæ diversa et sibi repugnantia passim a diversis scripta de hac editione inveniet, quibusque refellendis operam navare nec vacat nec lubet. Hoc addamus, editionem hanc typorum et chartæ elegantia esse splendidissimam. Unde omnino miramur cum purpurato Brixiaë litteratæ auctore (t. II, p. 192), hominem cui nil frequentius in ore, quam: Langueo et esurio (2), sumptus ad amplam eam nitidamque editionem suppeditare potuisse. Hoc enim disertè

(1) In emendat., lib. I, c. 9, fol. 18, ed. Paris., 1585, in-4°. Quæ in Scaligeranis (ed. a Cologne, 1695, in-8°, p. 35) super hoc Arnobii codice legitur, ea optimus auctor nec curiose satis commentatus esse, nec qui describeret, recte legisse videtur.

(2) Vide quotquot ille ex epigrammatibus protulit exempla.

A affirmatur in privilegio a Paulo III, ipsi concessio et aliquot a limine paginis impresso, in quo tythothetæ errore accidit, ut anni nota falso MBLXII loco XLII (Pontificatus Pauli anno octavo) exscriberetur. Hujus editionis exemplaria tria, unum cum emendationibus et variis lectionibus manu Jac. Dalechampii exaratis, alterum cum notis et emendationibus a Nic. Rigaltio exscriptis, tertium cum glossario Francisci Pithæi et indice rerum et verborum, necnon restitutionibus et conjecturis marginalibus Jo. Passeratii mss. extant in biblioth. regia parisiensi. Vide Cat., t. I, p. 367.

1546.

B Basileæ, apud Frobenium, in-8°, *Arnobii Disp. adversus gentes libri VIII, nunc demum sic accurati ut ab eruditæ sine ulla offensione et cum majore lectionis operæ pretio cognosci possint. Accessit index eorum, quæ notatu digna sunt.* Sigismundus Gelenius in epistola nuncupatoria ad Gilbertum Cognatum canonicum nazoretensem, postquam comparisonem inter Lactantium et Arnobium instituerat: « Sed hanc censuram, pergit, criticis relinquimus, nobis nihil sumpsimus nisi castigationis laborem. Nam Romani ut candoris in communicando, in transcribendo fidei laudem promerentur, ita negari non potest nullum eos adhibuisse in legendis priscis characteribus exercitatum: quo sæpissime factum est, ut non tam sinceram lectionem, quam ejus vestigia prodiderint, per quæ vix pedetentim ad veritatem evadere potuimus. Fateberis nos non vana jactare, si in uno quovis ternione periculum facere libuerit; nostra hæc editio planior sit an illa altera. Est enim ingens discrimen et quantum non facile credas nisi illa per gustata. » — Præter indicem in titulo laudatum accessit etiam indiculus auctorum ab Arnobio laudatorum.

1560.

Basileæ, apud Hieron. Froben., in-8°, *D. Arnobii Afri commentarii in omnes psalmos, ex emendatione Desiderii Erasmi. Accedunt ejusdem Arnobii libri VIII Disputationum adversus gentes, ex recensione Sigismundi Gelenii.* Cat. de la Bibl. Roy., t. I, p. 367.

1580.

Parisiis, apud Mich. Julianum, in-folio: « *Arnobii libri octo a Sigismundo Gelenio primum, dein a R. Laurentio castigatioremissi, cum Tertulliano.* R. Laur. de la Barre. Præcipua hujus editionis dos sunt argumenta unicuique libro præfixa, marginalia deinde, et index rerum memorabilium. Qua ratione textum reformaverit, cum ipse plane silcat, nisi sedulo comparaveris cum Geleniana, vix dicas. Scholia autem textui subjecta non magni sunt pretii.

1582.

Antuerpiæ, ex officina Christ. Plantini: *Arnobii D. adversus gentes libri septem, recogniti et aucti.* Ex

bibliotheca Theodori Canteri ultrajectini, cujus etiam A illis temporibus potuerunt, infinitas prope maculas ex eo scriptore sustulissent (1) totum plane corpus suo vitio restituere nequiverunt. Itaque Romæ edito jam libro, et in manus hominum pervulgato, aggressi sunt, non Itali tantum, qui tunc permulti et judicii et ingenii acumine florebant: sed Transalpini etiam homines Arnobium adhibita diligentiore cura perpolire. Atque ex Italis quidem, ut reliquis nominandis supersedeamus, unus maxime, idemque post vulgatum exemplar primus, Joannes Baptista Sighicellus Bononiensis, qui postea episcopus faventinus a Pio IV. P. M. factus est, multa sane, quæ non vulgarem eruditionem, nec mediocre ingenium, desiderabant, in hoc scriptore correxit, restituit ac prope desperata sanavit. Sed dum Ciceronæ Smyrnæ imitatus, nunquam, ut aiunt, manum de tabula, nihilque minus quam de pervulgandis emendationibus cogitaret, suum interim Germani ediderunt Arnobium. In quo si pro omnibus suis in Romanos salibus et conviciis, eadem ipsi fide in transcribendo exemplari, eademque in emendando religione, qua Romani usi sunt, versati essent, majorem sine dubio gratiam a studiosis omnibus iniissent. Nunc autem, dum quodlibet, quod ipsi corruptum opinantur pro libitu suo et arbitrio addendo, tollendo, mutando, ut aliquem sensum eliciant, corrigere sibi fas esse putant, tam multa in Arnobio immutarunt, ut infinitis locis ne vestigium quidem antiquæ lectionis sit relictum. Hoc incommodum Petrus Ciacconius, Hispanus, homo magni ingenii doctrinæque judicio excoltæ, cum animadvertisset in Arnobio, cœpissetque auctore summo viro Antonio Carafa cardinale, sacrorum veterum scriptorum omni ratione perpoliendorum percupido, *Accuratius undique edita A. exemplaria conferre* eaque doctè pariter et ingeniose corrigere, institutum opus eo deduxerat, ut multis et quidem præclaris correctionibus industria sua illustratum brevi editurus fuisset Arnobium. Sed absoluta fere, jam nondum autem perpolita libri emendatione, importuna morte ereptus, eidem, a quo totus pendebat, clarissimo viro, correctiones hujusmodi, si ei videretur, publicandas testamento reliquit. Hic itaque perpoliendi atque pervulgandi provinciam Ursino credidit, qui eorum, quos modo ex eo nominavimus, aliorumque doctorum hominum emendationibus, quæ in Arnobium variis locis dispersæ circumferebantur, in unum collectis, diligenterque examinatis, eas tantum ex his in textum recepisse, se affirmat, quæ et multorum judicio probatæ et sine ulla controversa veræ visæ essent. Quæ item non ita certæ videbantur, ut tuto admitti possent, eas suis distinctas numeris, in oris paginarum notandas curavit, notis simul, si quæ erant ad conjecturas, confirmandas adscriptæ, additis. His omnibus de suo etiam nonnulla, obiter inter legendum animadversa adjecit. Denique ex Ursino

Cum æque ac Gelenius codicibus manuscriptis destitutus, solo ingenio nitendum sibi intelligeret Canterus, partem fide romani codicis (editionis primæ) quem ad instar ms. sibi fuisse et præclara veteris Scripturæ vestigia continuisse contendit, partim etiam Clementis Alexandrini, a quo multa nostrum ad verba desumpsisse ostenditur, auxilio fultus, quidquid præstitum est, hac editione effecit. « Nullas autem, inquit, conjecturas, quamvis veras et certas textui inseruimus, sed quidquid a nobis mutatum et additum fuit, auctoritate et fide romani codicis factum est. Verum ubi melius, quod substituerimus, non habebamus, secuti sumus lectionem Gelenii (qui nimium quantum sibi in hoc auctore emendando indulsit homo alioquin doctissimus et de re litteraria optime meritus), quamvis interdum falsam et veri vestigiis procul remotam. Et quamplurimis in locis (quod præfiscine dixerim), subdola illius et adulterina lectione rejecta, veram ac genuinam scripturam reposuimus. » Utinam vero eventum habuisset quod de futuro suo in hunc auctorem studio pollicitus erat (1), se amplissimum in Arnobium commentarium adornaturum. Nemini profecto Salmasiani desiderium fuisset excitatum. Nam quas in præsentem addidit notas, eæ non nisi emendationum rationem reddunt aut Clementis Alexandrini locis comparandis inserviunt. Haud raro autem ad Jos. Scaligeri, Turnebi, Lipsii et Mureti conjecturas Canterus provocat. Inscriptus ille Arnobium Valenti Guellio Pimontio, in curia parisiensi senatori, epistola data Ultrajecti, idib. novemb. 1581. Postremo nec prætereundum erit, quod in capita seu sectiones certas textum editor partitus sit, a quo præclaro sane instituto nescio, qui factum sit, ut insecuti editores rursus defecerint.

1585.

Romæ, ex typographia Dominici Basæ, in-4°; *Arnobii disputationum adversus gentes libri septem.* — *M. Minucii Felicis Octavius.* Romana editio posterior et emenatior.

Difficile est, de Ursini opera verba facere et verbis ipsius non uti. Itaque nimii videri malumus, quam chartæ parcimonia committere, ut scitu dignum aliquid omittatur.

Accipe ergo: « Quadragesimus agitur annus, inquit, ex quo pius hic scriptor e bibliotheca S. P. vaticana in lucem primum prodiit, non eo quo diu latuerat situ, et squalore deformis, sed ab innumeris pene sordibus, quibus squalebat, doctorum virorum industria perpurgatus. Qui cum ingenio et eruditione, quantum

(1) In præfatione ad lectorem ante notas et iterum in notis ad lib. sextum. Quanta vero hujus illa etiam ætate inter doctos expectatio fuerit, vel Meursii verba declarent, qui criticum arnobianum lectoribus tradens: *Hui! inquit forte, inquit, ante Canterum? ante et quidem eo lubente, immo vero jubente. Ne in messem me ejus falcem injectum misse malique dicties.*

(1) Nempe ex fide Sabæ hæc scribit: Codicem ipsum neutrquam inspexit. Tædet tam inepti moris rhetorici, quem omnes hujus ævi auctores Itali affectant.

discimus, eodem pene tempore, quo in Germania octavus Arnobii liber suo auctori restitutus erat, eandem fraudem sensisse Sirlatum cardin.; ejusque adeo persuasione factum est, ut primum in Italia hac editione Minucii Octavii ederetur.

1586.

Antuerpiæ [ex off. Christ. Plant.] in 8°; *Arnobii libri septem cum Godescalci Stewechii electis*. Hanc primam Stewechii editionem ipse non vidi, neque memoratam in catalogo aliquo inveni, sed sponsore Fabricio (1) cito, cui præfationes Stewechii, editioni anni 1604 insertæ quodammodo fidem facere videntur. Nam duplex ibi comparet epistola nuncupatoria, et ad lectorem admonitio. Ac illis quidem, quæ electis præmissæ sunt, annus subscriptus est 1586; epistola autem dedicatoria, textui præfixa, data est 1587, præfatio ad lectorem anni nota caret, sed dicit ibi, « parum abfuisse, quin electa ex ingenio suo tantummodo nata, juvando Arnobio, ante biennium seorsum publicasset, verum Franciscum Modium dissuasisse, ejusque adeo opera effectum esse, ut textum quoque corrigere et restituere sibi licerit. » Quæ quorsum referenda sint, non satis capio. Contra plerique, quibus de editionibus Arnobii sermo fuit, inter quos diligentissimus Nurrius (2), de ea prorsus silent, et repugnare videtur, quæ editioni antuerpiensi anno 1604 præfixa est approbatio, qua non denuo typis tradi; sed jam demum mandari Arnobius dicitur (3). Quocirca quamquam defuisse nihil jam ausim, fateor tamen me in eam sententiam magis proclivem, ut ante annum 1604 Stewechii Arnobium non impressum esse dicam. Cui etiam Auberti Miræi auctoritas accedit, qui pro explorato scribit (4), Arnobii libros VII cum notis Theodori Canteri Plantinum et cum notis Godesc. Stewechii Trognæsium 1604, Antuerpiæ excudisse.

1597.

Genevæ editionem Heraldii laudat *Magna Bibl.*

(1) in *Delectu argg. et syllabo SS. pro veritate Rel. christ.* pag. 226. Hinc vero Lipenius, *Bibl. theol.* I, 754, et *M. Bibl. eccl. Colon.*, p. 625, laudant.

(2) Appar. ad Biblioth. max. veterum Patrum.

(3) Quo magis viros doctos excitem, ut de prima, quæ dicitur Stewechii, curiosius dispiciant, addita hic esto: *Hæc Arnobii restitutio, auctore Godesc. Stewechio, multum utilitatis studioso lectori afferre potest. Dignam igitur, quæ typis mandetur, judico.* Antuerpiæ, 24 januarii, 1604. ECBERTUS SPITHOLDUS, canonicus et plebanus antuerpiensis.

(4) In notis ad Hieronymum de Eccles. SS. ed. Fabric., anno 1748, p. 165, nec aliter eodem loco ipse Fabricius, similiter Francisc. Stewechius in Athenis Belgicis (Antwerp. 1628, in-folio, pag. 294), ubi dum scripta Stewechii recenset, simpliciter posuit: *Electa in Arnobium, typis Trognæsii.* Adde quod Casp. Scioppius in *Arte critica*, ubi Stewechii scripta laudat, Arnobium et electa in eum prorsus ignoret. Ex quibus omnibus non sine aliqua fiducia dixerim, præfationes illas annis 1586 et 1587 insignitas Fabricio fraudem fecisse.

A Ecclesiastica coloniensis, sed fidem haud præstare ausim.

1598.

Lugd.-Bat. ex off. Io. Balduini. — Io. Meursii Criticus arnobianus tributus in libros septem. Item Hypocriticus Minutianus et Excerpta ms. regii parisiensis, in quæ Arnobius adversus Gentes et Minucius sexcenta amplius locis, alii scriptores varie castigantur.

Quamquam negari sine invidia nequit, præclarum ingenii acumen, et quod ex omnimoda doctrinæ copia effloruit et quasi redundavit, hoc schediasmate Meursium ostendisse, ad Arnobium tamen et Minucium non magis illud quam ad omnem antiquitatem et scriptores valde multos pertinere recte censebitur.

Quotiescumque enim illos attingit mirifice callidum detegendis et persanandis vulneribus se præbuit, multa acute vidit, ad quæ superiores editores omnino cæcutiebant, multa menda levissima medela sustulit: sed multo largius hæc quibuscumque aliis scriptoribus quam Arnobio et Minucio ab eo sunt præstita. Ac initio, inquit, *nihil annotare erat decretum soli auctoris valetudini curandæ intento, non potui tamen mihi temperare, quin aliquoties, loci potissimum alterius emendandi occasione invitatus, excurrerem*; in quibus omnibus ut nihil alieni sibi vindicaret nec aliorum emendationibus adducendis vel erratis refellendis tempus tereret, sed sua simpliciter proponeret; caute ac graviter studuit. Porro, quidquid in Arnobio præstitit, id omne ab ingenio neque a libris veteribus profectum esse vel non affirmanti puto tribuisses, sed miraberis fortasse, tam raram in iis regionibus fuisse editionem primam, ut se optare Meursius dicat, ut plures Canterus romani codicis variantes præsentasset, quod plura investigandi occasionem præbiturum fuisset. Quod superest, accesserunt operi huic appendicis loco *excerpta exemplaris regii manuscripti ex libro Josephi Scaligeri, quem olim Lutetiæ cum regio exemplari manuscripto contulerat.* Singulis iudicium suum, subinde etiam animadversiones prolixiores apposuit. Universe, *vidi, inquit, hac collatione plura loca utiliter augeri, meas conjecturas aliquot probari, non paucas item novas inveniendi ansam dari: quamvis re vera sæpenumero pro thesauro, quem speraram, carbones offenderim, et merum sterquilinum: et quo tamen, nisi me egregie iudicium fallit, aliquas, ut ita dicam, gemmas eliciui.* Cæterum hæc excerpta inscripta sunt Petro Scriverio amico, ut ipse declarat, dilectissimo, de cujus Anticritico, quæ Hadrianus Bailletus (De Antiscriptoribus, tom. II, pag. 299), memoriæ prodidit, fabulis accensere nemo dubitet.

SECCULO DECIMO SEPTIMO.

1605.

Hanoviz, in-8°: *Arnobius.... cum notis Geverhardi Elmenhorstii*, ad illustrem virum Josephum Scaligerum, eruditorum suæ ætatis facile principem.

Ita Fabricius (in *Delectu*, pag. 226) et ex eo *Mug-*

gna Bibl. Eccles. proferunt primam Elmenhorstii. A
Nurrius eam manibus versavit.

Paris, in-8° : *Arnobius..... cum observationibus
Def. Heraldi. Citat Fabricius l. l. an recte, dubito.*
1604.

Antverpiæ, apud Joach. Trognæsium, in-8° :
*Arnobius.... cum Codescalci Stewechii Electis. Con-
fer quæ supra ad annum 1586 dicta sunt. Iteratam
Stewechius operam Arnobio suo impendit, Electis
primum conscribendis, in quo negotio solo ingenio
se confisum esse fatetur; deinde cum codicis ms.
variantes lectiones a Francisco Modio ipsi essent
suppeditatæ, quibus denuo laborem jam absolutum
aggressus, non solum electa meliora fecit, sed ipsum
quoque Arnobii textum infinitis locis se interpolasse,
correxisse, et sæpe numero lacuvis magni momenti
suppletis auxisse affirmat. De codice hoc sententiam
nostram suo loco proferemus. Quod *Electa* attinet,
(nam de his audiamus oportet, antequam de ipsa
textus recensione dicendi locus erit), ideo hoc no-
mine appellare visum esse inquit, *quod e plurimis,
quæ depravatæ, quæ obscura hic reperiret, elegerit sibi
ex ingenio et membranis codicibus vel emendanda vel
illustranda*; id quod plerumque et tantum non ubique
ex antiqui romanorum sermonis usu ac proprietate,
nec non ritibus apud priscos solemnibus haud sini-
stre profecto ipsi cessit, etc. quemadmodum pluri-
mum in Varrone ad Arnobium illustrandum est
præsidii, ita hæc Stewechii Electa egregium, meo
iudicio, Varroni atque omni sermonis priori doctrinæ
adjumentum afferunt. Quam in rem non parum etiam
syllabus contentorum præmissus conducit. Sed neque
ex his, neque ex ipsa, quam manibus teneo, editione
satis mihi liquere fateor, quo pacto textum ad suas
aliorumve conjecturas reflexerit. Is certe, quem ed.
Trognæsiana (1604) sistit, ab Ursiniano haud magno-
pere differt; eo sæpius autem Stewechii lectiones in
margine laudat, ita non numquam, ut nescias, an
diversa aliqua a Stewechii recensione per hos typo-
graphos data sit. Quod si præcipitanti paulo a nobis
divinatum fuerit vereque editio Antwerpiana anno
1604 ad ipsius Stewechii descriptionem expressa sit;
laudabis fortasse hominis verecundiam, qui margines
libri emendationibus et conjecturis optlere maluerit,
quam vel certissimam in seriem recipere. Nunc vero
is ipsum textum interpolavisse, correxisse et inte-
griorem dedisse dici possit, videant alii. Quamquam
enim in eadem, unde præcedentia adduximus, præ-
fatione de sua in textu adornando opera præ se ferat,
se summo candore, suis ubique locis, *atque adeo,
ipsi quoque margini nomina eorum adscripsisse, qui
ante ipsum manus auxiliatrices Arnobio porrexissent,
idemque se facturum fuisse in iis, quæ Ursiana pro-
fert, nisi hic omnia, sua aliena miscuisset: hæc tamen
circa lectionis varietatem sedulitate non ipsius textus
sospitator sibi videri poterat.**

1605.

Parisiis, apud Marcum Orry, via Jacobea, ad in-
signe Leonis salientis, in-8° : *Arnobii..... Libri Isep-*

PATROL. V.

tem. — *M. Minucii Felicis Octavius. Editio nova, ad
editionem romanam expressa, quibusdam tamen in
locis e ms. reg. aucta et emendata. Desiderii Heraldi
ad Arnobii libros VII animadversiones et castigationes.*

Romanam intellige novissimam, quæ, quanto plu-
res veteres lectiones restituit, tanto præstantior ipsi
visa est ac sæpius laudata. Quo factum est, ut non-
nullis etiam in locis, ubi illa Gelenium secuta esset,
eam desereret et vel Canteri sententiam amplectere-
tur vel de suo quædam inferret. De singulis in ani-
madversionibus, sed paucissimis verbis, iudicium
tulit, reliquæ vel sensu declarando vel rebus omni-
genis illustrandis serviunt. In quibus ut varia sunt ex
omni antiquitatis doctrina deprompta nequaquam
vero quod deceret, quodve alienum esset vel tritum,
oblitus est. Egregio quoque instituto factum est, ut
textus Arnobii seorsim cum indice rerum peculiari,
deinde animadversiones Heraldi et ipsæ cum indici-
bus et auctorum, qui varie illustrantur vel emendan-
tur, et rerum exhiberentur. Denique notari meretur
et hoc, quod animi causa opera hæc instituta sit et
intra duorum mensium spatium ad finem perducta;
item quod epistola dedicatoria, quæ omnino præfa-
tionis locum sustinet, data sit Lutetiæ Paris, kal.
mart. MDCV, ut adeo vix probabile videatur, ante
hunc annum Heraldi operam esse evulgatam.

1610.

Hamburgi, in-folio : *Arnobii..... l. VII. Gebhart.
Elmenhorstius collatis diversis codicibus recensuit et
observationibus (sic) illustravit.*

Elmenhorstius lectori: « Ut instituti nostri ratio
tibi constare possit, scito me in hac nova Arnobii
editione recensenda præcipue usum codice vetusto
Francisci Sabæi Brixiani, Romæ anno 1542 impresso.
Ubi is corruptus aut mendosus, ad excerpta manu-
scripta et doctorum virorum emendationes confugi,
optimasque ex illis desumpsi, et textui Arnobiano,
quamquam raro, inserui; ratione nempe ipsa iubente,
adjeci quoque variarum lectionum collectanea, in
quibus eos, quorum emendationes probò et æquor,
nomino. In observationibus meis id potissimum egi,
ut sensum auctoris, quem edendum suscepi, edisse-
rerem, breviterque et aperte, ubi is obscurus, diluci-
darem. Certe eruditissimum scriptorem innumeris
fædissimorum mendorum nævis liberavi, et infinitis
ejus locis male affectis, salubriter, ut confido, medi-
cinam adhibui. Nec tamen dissimulo, plurima etiam
nunc residere falsa et corrupta, quæ nullo modo intel-
ligi, aut absque ope melioris codicis sanari queant.
Ea ego de industria intacta præterii et felicioribus
ingeniis corrigenda reliqui. Rel. » Nosti jam codices,
quorum speciosa ostentatione titulus superbit. Si de
Elmenhorstio interrogas, si non ingenium, certe ma-
turitas et studium illi defuit. Textus ad verbum pene
ad romanam alteram descriptus est. Hinc etiam con-
jecturas et emendationes, quas sine auctorum nomi-
nibus in margine posuerat Ursinus, omnes Fulvii
nomine laudatas desumpsit, et intermixtis aliis ad
calcem observationum subiecit, suo iudicio raro in-

12

terposito. Neque vero animadversiones ita comparate sunt, ut viris doctis, quales ejus ætas ferebat, admodum placere poterant. Nam præter cumulate ex omnibus veterum scriptis ad verba vel res singulas congesta frustra aliquid expectes. Cæterum satis apte hæc editio excerpta est typis nitidis ac luculentis, et quamquam capitum descriptio desit, numerus tamen lineis deus uniuscunq; paginæ in margine interiori commode adscriptus est. Indices etiam accesserunt textui tres, rerum ac verborum et locutionum, animadversionibus item duo, auctorum (quorum loca adducta sunt) et rerum vocumque. Hujus editionis exemplari, quod bibl. regio-acad. servat, a Heumanno, quem possessorem olim habuit, notulæ quædam, item emendationes appictæ sunt.

Tolosæ, 1612, in-8° : *Julii Cæsaris Bulengeri Juliodunensis Eclogarum ad Arnobium liber primus.* — Ineptum opus.

1654.

Duaci, in-8° : *Stewechii Electa cum Paratilis seu summaris Leandri de S. Martino.*

1654.

Lugduni-Batavorum, ex officina Jo. Maire, in-4° : *Arnobii..... libri VII, cum recensione viri celeberrimi et integris omnium commentariis. Editio novissima atque omnium accuratissima.* « Quod ad hanc Arnobii nostri editionem, quam accuratissimam hic exhibemus, attinet, typographus inquit, exemplar ante aliquot annos nacti fuimus manu viri celeberrimi emendatum, cujus eruditio et fama in his artibus, quæ ab humanitate nomen habent, veluti principatum tenet. Curam postmodum eidem viro erudito commisimus, ut quicquid ad gloriam hujus editionis colligi posset, in medium produceret. Itaque omnes et quidem integros commentatores, nulla parte truncata, in unum corpus redeimus, ut editionis ratio ex iis peti possit. — ita ut nihil ei desit, quod vel votis exoptari possit. » — Recensionis hujus auctorem fuisse putant Salmasium, cujus etiam commentarius morte interceptus sit. Ac quantum quidem comparando didicimus, non mutationum indicium prorsus nullum apparet, credo, ne decor typographicus interciperetur, hoc viro certe non indigna est. Igitur a superioribus toto cælo quidem differt, plurimas tamen ex iis lectionibus suscepit, quas Ursinus ad marginem suæ editionis proposuisse indicavimus adeoque fortasse Ciacconii ingenio præcipue Salmasius litavit. De reliquis hujus editionis dotibus non est, quod pluribus lectores doceamus. Invenias Canteri, Stewechii, Elmenhorstii et Heraldii commentaria ad verbum descripta. Commodis doctorum hoc saltem consulere potuissent si indicem universalem subjecissent. Quod reliquum est, procurasse hanc editionem ex parte (nempe ut singularum animadversiones rite describerentur) dictus est Antonius Thysius, I. C., cujus etiam in Arnobium epigramma pagina post dedicationem proxima ostendit. Typothetarum erroribus iisque admodum foedis hanc editionem nitidissimam scætere, Nurrius imprimis conquestus est.

1666.

Parisiis, apud Joann. Dupuis, in-folio, cum Cypriani operibus ex editione Rigaltii per Priorium. Ex Ephemeridibus parisiensibus hujus anni (1) intelleximus, variorum notis excerptis, priori more instructos esse, quotquot præter Cyprianum Rigaltianum hic auctores evulgati sunt. Textus ex Lugduno-Batava una cum omnibus, auctis itidem, vitiis est repetitus.

1677.

Lugduni, apud Anissonios, in-folio, in Bibl. Patrum, tom. III, pp. 450-514. Recusa Priorii. Notæ maximam partem Elmenhorstii sunt, raro Heraldii, Stewichii, etc., quibus suas Priorius interspersit.

SÆCULO DECIMO OCTAVO.

1715.

Parisiis, apud Jo. Bapt. Deslepine, in-folio, in *Nicolai le Nourry Apparatu ad Bibl. max. Patrum*, Lugduni editam, tom. II, pp. 257-570. — *Dissertio in Arnobium*, in qua post analyses singulorum librorum, de auctore, operis ætate, consilio, argumento et tractatione, stylo, eruditione et reliquis dotibus, de opere distribuendo, librorum integritate, ac textus corruptione, — de erroribus quibusdam Arnobii, de variis horum librorum codd. mss. editionibus et in eos notis et observationibus, fuse pro more suo, sed præclare disserit, a p. 257 ad 296, denique a p. 296 ad 570, novas in Arnobium observationes profert, in quibus vel argumenta singula, quibus ille cum in asserenda veritate, tum refutandis adversariorum erroribus utitur, examinantur, vel potiora antiquitates monumenta illustrantur.

1768.

Venetis, ex typogr. Jo. Bapt. Albricii, in-folio, in Gallandi Bibl. vet. Patrum, etc., tom. IV, a pag. 155 ad 224. Sistitur textus editionis Lugduno Batavæ emaculatus et adhibitis iis, quæ Nurrius attulerat, perpolitus. Simul constitutum erat, notas addere selectiores, quæque imprimis ad emendandum textum spectarent, sed hic industriam æque ac judicium desideramus. Cui bono, quæso, Priorii notæ, quas omnibus paginis inculcatas videbis. Singularis autem qua præcedentes editiones Arnobii hæc antecellit, eaque nescio an summa virtus est textus, quem præter Canterum ad unam omnes continua serie exhibebant, in capita descriptio, quorum analysis in calce subjecta compendium quasi totius scriptoris præbet.

1785.

Wirceburgi, in off. libr. Staheliana, in-8° : *Arnobii Afri adversus gentes libri VII et Julii Firmici Materni V. C. de errore prof. Rel.*, etc.

Idem sub titulo : *Opera SS. Patrum latinorum*, volumen quintum.

SÆCULO DECIMO NONO.

1816.

Lipsiæ, sumptibus Frid. Christ. Guil. Vogelii,

(1) *Journal des savants*, février, page 44 : « Le tout avec des remarques de différents auteurs. »

2 tom. in 8°, quibus Titulus : *Arnobii aſri Diſputa- tionum adverſus gentes libri ſeptem.* — *Recognovit no- tis priorum interpretum ſelectis aliorumque et ſuis illustravit, Jo. Conradus Orellius.*

DISSERTATIO PRÆVIA

In ſeptem Arnobii diſputationum

ADVERSUS GENTES LIBROS.

(AUCTORE DOM LE NOURRY.)

CAPUT PRIMUM.

Analysis horum librorum.

ARTICULUS PRIMUS.

Analysis libri primi.

Ab ipſo operis ſui exordio Arnobius declarat illud a ſe ſuſceptum, ut veterem ac ſæpius repetitam propulſaret calumniam, qua ethnici propter abdicatum repudiatumque a chriſtianiſ falſorum deorum cultum, eos publicarum omnium calamitatum ac malorum cauſam et auctores eſſe tam falſo, quam temere ac- cuſabant. Quo autem gravior eſt hæc criminatio, eo ille magis ad eam, ſepoſitis tamen partium ſtudiis, reſellendam impulſum ſe fuiſſe proſitetur; ne cunctis ſilentibus chriſtianiſ, aut vera videretur aliquibus, aut ethnici cauſam ſe obtinuſſe gloriarentur.

Maniſtatum itaque facit a chriſtianiſ religionis ortu ad ſua uſque tempora, nihil in elementorum qualita- tibus, in tota mundi machina, in aſtrorum curſu, in tempeſtatum, dierum, ac noctium viciffitudine, in telluris et animalium ſœcunditate, in privatis publi- cifque hominum negotiis, ac ſolito vivendi genere aut mutatum, aut relaxatum, et diſſolutum.

Neque ſiint ſibi ab ethniciſ obſeci propter deos im- pietate, ſcleribus, ac contemptu chriſtianorum of- fenſos, mundum peſtilentia, grandinibus, ſterilitate, bellis, aliſque calamitatibus obrui. Ex ipſiſ ſiquidem gentiliſ hiftoriis atque annalibus compertum habemus homines ante auditum umquam chriſtianorum nomen vexatos fuiſſe aut iſſidem, aut frequentioribus, atque majoribus etiam claribus, lapidum imbre, ter- ræ motibus et hiatibus, diluvio, incendio, ferarum crudelitate, veneno ſerpentum, atque urbium inte- grarum everſione ac ruina. Certum quoque eſt tam crudelia bella ab Atlanticis, Aſſyriis, Bactrianis, Perſis, Græcis, Trojanis, et Romanis, a Nino, Zo- roaſtre, Xerxe, Alexandro Magno, et aliis olim geſta fuiſſe, quam poſt Chriſti ortum imminuta fuerunt.

Unde ergo, inquietabant ethnici, tot tantisque malis mundus premitur, ac tantum non opprimitur? Quid ad me, reſpondet Arnobius? Non mei muneris eſt, inquit, occultas illas rationes pandere, qui ad ſcri-

bandum ideo tantum animum appuli, ut religionem chriſtianiſ ab iniquiſſimiſ calumniis vindicarem. Quid vero, pergit ille, ſi hæc ad cauſas naturales re- ferenda ſunt, ad acrem vehementemque elementorum impulſum, ad varios ſiderum motus, ad certas rerum viciffitudines, ex quibus bona et mala fluunt, refluunt, ac recipiuntur? Præterea, quæ homini- bus, omnia commoditate ſua metientibus, mala vi- dentur, ea certe toti naturæ et mundo utiliſ ſunt. Quod quidem auctor noſter Platonis auctoritate, variis- que nautarum, ſolis, torrentis, pluvie, hyemis, æſtatis, veratri, luporum, et ſerpentium exemplis confirmat. Inde autem ille colligit ſuperbi eſſe homi- nis has abditas cauſas rimari; niſi prius noverit quis, et unde ipſe, ac cur mundos creatus ſit.

Quam præpoſtere autem ethnici in chriſtianos, tre- centis circiter abhinc annis exortos, mala omnia re- fundenda eſſe clamarent, eo adhuc ille ſcite coar- guit, quod mediis poſt eorum ortum annis et tempo- ribus, innumerabiles victoriæ reportatæ, prolati Romanorum ſines, maximaque annonæ fuit abun- dantia.

Contra tamen urgebant gentiles per illa ipſa tem- pora, æquo deorum in chriſtianos odio, vaſtatos aliquando ſterilitate agros, et bella nonnumquam infeliciter conſecta. Quid ergo, ait auctor noſter? Numquid dii mira plane inconstantia dii poſſunt in- juriarum ſibi a chriſtianiſ illatarum alternis vicibus memores et immemores? Præterea chriſtiani ubique terrarum cum omnibus nationibus permixti vivebant. Quo ergo jure adſeri poſteſt in eorum ultionem a Romanis victos fuiſſe Alamannos, Perſas et Scythas; muribus et locuſtis corroſam conſumptamque Aſiam ac Syriam, minime vero Hispaniam et Galliam; Ge- tulos et Tinguitanos frugum laboraſſe inopia, Mau- ros vero atque Nomadas ampliffima meſſe locupleta- tos, hos denique fame enectos, alios in eadem civi- tate rerum omnium copia abundaſſe? Nam ſi quæ deorum fuiſſet æquitas et juſtitia, omnium ſane illo- rum populorum, cum quibus chriſtiani æqualiter de- gebant, una eademque eſſe debebat ſors et fortuna.